

היד ה' תקצר

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלֵי הָעָם אֲשֶׁר אֲנִי בִקְרֹבוֹ וְאַתָּה אֲמַרְתָּ בְּשֵׁר אֶתְּנֶן לָהֶם וְאָכְלוּ חֵדֶשׁ יָמִים: הַצֹּאן וּבִקֵּר יִשְׁחַט לָהֶם וּמִצָּא לָהֶם אִם אֵת כָּל דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵף לָהֶם וּמִצָּא לָהֶם: וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הַיָּד ה' תִּקְצַר עִתָּה תִרְאֶה הַיִּקְרָד דְּבָרֵי אִם לֹא: (במדבר יא כא-כג).¹

הן לא קצרה יד ה' מהזשיע ולא כבדה אִזְנוֹ מִשְׁמוֹעַ: (ישעיהו נט א).²

תוספתא סוטה פרק ו הלכה ז – מחלוקת ר' עקיבא ור' שמעון בן אלעזר

דרש רבי עקיבא: "הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם" - וכי מספיק להם? "אם את כל דגי הים יאסף וכו' " - וכי הוא מספיק להם?³ כגון שנאמר: "ואם לא תמצא ידה די שה" (ויקרא יב ח).⁴ וכי איזו קשה, זו או "שמעו נא המורים"? הוי אומר: זו קשה יתר משמעו נא המורים! אלא שמחלל שם שמים בסתר - מחסכין עליו. בגלוי - נפרעין ממנו. זה שבסתר חיסך עליו המקום.⁵

ר' שמעון בן אלעזר אומר: אף זו שבסתר לא חיסך עליו המקום, שנאמר: "עתה תראה היקרד דברי אם לא".⁶ ואני אומר: חס ושלוש שתעלה על דעתו של צדיק זה שיאמר אין המקום מספק לנו ולבהמתנו. איפשר למי שנאמר בו: "לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא וגו' "⁷ תעלה על דעתו שיאמר אין המקום מספיק לנו ולבהמתנו? והלא כשהיו ישראל במצרים נילוס נהר מספיק להם דגים ולמצריים, בהמת מצריים מספקת להם ולמצריים!⁸ אלא לעניין שנאמר: "לא יום אחד תאכלון וגו' עד חודש ימים". אמר משה לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם, כך הגון להם שתתן להם ותמיתם? אומרים לאדם: טול ככר נרד לשאול? אומרים לחמור: טול כור שעורין ונחתוך את ראשו? יהיו אומרים עלי: ולך אין כשרי מוצאת.⁹ אמר לו: וכי הגון להם שיאמרו: אין המקום מספיק לנו ולבהמתנו? אלא יאבדו הן ואלף כיוצא בהן ואל תהא ידי קצרה לפניו אפילו שעה אחת, שנאמר: "ויאמר ה' אל משה היד ה' תקצר וכו' ".¹⁰

¹ כפשוטו, יש כאן תוכחה קשה למשה. הוא משה שאמר על עם ישראל בתחילת שליחותו: "והם לא יאמינו לי", הוא משה שלאחר הנס הגדול של קריעת ים סוף חוברת האמונה בו לאמונה בקב"ה: "ויאמינו העם בה' ובמשה עבדו", נתפס כאן ברגע של חולשה, ברגע של חוסר אמונה ביכולתו של הקב"ה? האם הפכה "היד הגדולה" של קריעת ים סוף ליד קצרה במתאווים תאוה?

² ועוד קודם לכן בישיעהו נ ב: "מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה הקצור קצרה? די מפורת ואם אין בי לח להציל הן בגערתי אחרים ים אשים נהרות מדבר תבאש דגתם מאין מים ותמת בצמא". זה השימוש המקביל היחיד שמצאנו במקרא לביטוי 'תקצר ידי' שבפרשתנו, על"פ בהקשר עם הקב"ה. האם לא ידע משה את מה שידע ישעיהו?

³ היינו, מה שתיתן להם לא יספק אותם. כך נראה לפרש, אבל בהמשך המדרש אין הדברים פשוטים.

⁴ תוספתא הפסוק הזו, המשווה את "ומצא להם" בפרשתנו (שנאמר בסימן שאלה) עם "לא תמצא ידה די שה" של קרבן יולדת הוא שיוצר את הקושי שהמדרש מתמודד איתו בהמשך. וגם המילים "וכי הוא מספיק להם" אינם במובן של יספק אלא יספיק.

⁵ שלפי שדברי משה הקשים היו בסתר, בינו ובין הקב"ה, חס עליו הקב"ה. לכאורה סותר פתרון זה של ר' עקיבא את מאמר רבי יוחנן בן ברוקא במסכת אבות פרק ד משנה ד: "כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי, אחד שוגג ואחד מזיד בחילול השם". וכבר נאמרו פירושים שונים על משנה קשה זו במסכת אבות, שהרי כל מהותו של חילול השם הוא בפרהסיה ולא בסתר. ולהלן נראה את פירושו כלי יקר שמתייחס בעקיפין לשאלה זו.

⁶ ר' עקיבא לא מזכיר בדרשתו את תשובתו של הקב"ה למשה: "עתה תראה היקרד דברי אם לא", אך משום שהוא מפרש שהקב"ה חס על משה, משתמע מכך שלשיתתו תשובה זו היא עניינית, אולי גם תוכחה קלה, אך לא עניין גדול. בא ר' שמעון בן אלעזר וחולק עליו. פשוט לו שזו תשובה קשה ביותר ואין כאן שום חיסוך. ור' שמעון ממשיך בדרשה משלו.

⁷ פסוק בסוף פרשתנו בפרשת [האשה הכושית](#)! עדות הקב"ה על נאמנותו ואמינותו של משה! האם נאמנות זו פירושה שמה לא יכול גם לומר דברים קשים כלפי שמיא? אליבא דר' שמעון בן אלעזר - לא! אמנם, בדברינו [הטיחו דברים כלפי מעלה](#) בפרשת שלח לך הראינו שנאמנות ואי-חנופה כלפי שמיא היא גם היכולת לומר דברים קשים ולא לכסות, אבל כאן לא ברור מה הוא "הצורך", מה יכולה להיות הסיבה להצדקת 'חוצפא כלפי שמיא' זו.

⁸ אכן, היה שפע גדול במצרים. בדיעבד יש כאן הצדקה מסוימת של תלונת בני ישראל שממנה התחיל כל העניין בפרשתנו: "זכרנו את הַדְּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חֲנָם אֶת הַקֶּשְׂאִים וְאֶת הָאֲבֻטְחִים וְאֶת הַחֶצְרִי וְאֶת הַבְּצָלִים וְאֶת הַשּׁוּמִים" (במדבר יא ה). ראו פירוש רמב"ן על הפסוק שמדגיש לא רק את השפע הכמותי שהיה במצרים, אלא גם את הרעיון שכעבדי המלך היו בני ישראל במצרים: "נפוצים בעיר ונכנסין בגנות ובשדות והיו אוכלין ואין הירקות ואין מכלים דבר", שהרי כל מצרים שייכת למלך (ומי הקנה את מצרים לפרעה? יוסף!). ראו הגונד [Servi camerae regis](#) או [עבדי האוצר](#) בויקיפדיה.

⁹ ליברמן מפענח שורה זו על בסיס דברי יואב לאחימעץ שביקש לרוץ לבשר לדוד שאבשלום ניגף במלחמה: "וַיֹּאמֶר יוֹאֵב לְמֶה זֶה אַתָּה רָץ בְּנֵי וְלִמָּה אֵין בְּשׂוּרָה מִצָּאת" (שמואל ב יח כב). ראו פירוש רלב"ג שם: "רוצה לומר שאין לך בזה בשורה מוצאת הצלחה וטוב למבשר אבל היא כמו נקמה לו כי בנו מת". על בסיס פסוק זה מציע ליברמן שמה אומר לקב"ה: לך לא תצא ממעשה כזה בשורה טובה. זה יהיה מעשה לא מוצלח, מעשה חסר בשורה. ואולי לא נחליף כ"ף בבי"ת ונשאיר את המילה כשר' כמות שהיא, ונפרש כך: לך, לא יצא כאן דבר כשר וראוי, אומר משה. ראו דברי אסתר לאחשורוש: "וכשר הדבר לפני המלך" (אסתר ח ה).

¹⁰ ר' שמעון בן אלעזר, מתלמידי תלמידיו של ר' עקיבא, לא מוכן בשום פנים ואופן לשים מילים קשות בפי משה העבד הנאמן "בכל בית" ומעלה טענה שנראה עוד להלן של שילוב של 'בל תשחית', מעשה לא-חינוכי, ואולי אפילו חילול השם. אתה הרי בדתך

ספרי במדבר צה פרשת בהעלותך – שיטת רשב"י – מבקשים עלילה

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלְפֵי רִגְלֵי הָעָם וְכוּ' ", רשב"י אומר: ר' עקיבא היה דורש בו דבר אחד, ואני דורש בו שני דברים, ודברי נראים משל רבי. ¹¹ הרי הוא אומר: "הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם" - אפילו אתה מכניס להם כל צאן ובקר ספיקין הן להן? ¹² ואני אומר: וכי מפני שאין להם בשר לאכול הם מתרעמים? והלא כבר נאמר ביציאתם ממצרים: "וְגַם יֵרָב רֵב עֲלֵה אֶתְּם וְצֹאן וּבָקָר מְקַנְהָ כְּבַד מְאֹד" (שמות יב לח). ¹³ יכול שאכלום במדבר? תלמוד לומר: "ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד" (במדבר לב א). ¹⁴ אלא שמבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום. "אם את כל דגי הים יאסף להם" - אפילו אתה מכניס להם דגים לאכול היו מתרעמים. ¹⁵ והלא הלכה עמהם באר במדבר והיתה מעלת להם דגים שמנים יותר מצרכם! אלא שמבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום. ¹⁶

המשך המדרש שם – משה מנסה לפייס בין הקב"ה ובני ישראל

דבר אחר: לפי שהראהו המקום למשה סדר פורענות העתידה לבוא עליהן, אמר משה לפני המקום: אדוני, כלום הגון להם שתתן להם ותהרגם? אומרים לחמור טול כור של שעורים ונחתוך ראשך? אומרים לאדם טול ככר [זהב] וְרַד לְשֹׂאוֹ? אמר לו: אם לאו, מה אתה אומר? ¹⁷ אמר לו: הריני הולך ומפייסם. אמר לו: עד שאתה כאן, אני אומר לך שאין שומעים לך. כיון שהלך משה אצלם, אמר להם: היד ה' תקצר? "הֲנִי הִקְפָּה צוֹר וְנִזְוָבוּ מִיָּם וְנִקְלָים וְשִׁטְפוּ הַגַּם לְחֶסֶם יוֹכַל תֵּת אֶם יִכְיִן שְׂאֵר לְעַמּוֹ" (תהלים עח כ). ¹⁸ אמרו: פשרה היא זו, אין בו כח לתת אלינו שאלתינו. ¹⁹

לפגוע במתאוויים, אומר משה לקב"ה, אז מה הטעם לתת להם שפע של אוכל ובעוד "הבשר עודנו בין שיניהם" לפגוע בהם? מה טעם בדבר? לא חבל, חומרית, ורוחנית? לפי שיטה זו מתהפך חזרה הגלגל של הפסוק "עתה תראה היקך דברי אם לא". ר' שמעון בן אלעזר שתקף לעיל את הטון המינוי של פסוק זה אליבא דשיטתו של ר' עקיבא, יהיה מוכרח לאמץ טון זה לשיטתו. שהרי משה לא אמר דברים חסרי שחר ונעדרי אמונה. אבל הקושי הגדול בשיטת ר' שמעון בן אלעזר היא תשובת הקב"ה. מה פשר תשובה זו? למי רוצה הקב"ה להראות שלא קצרה ידו? מה אכפת לו שייאמרו המתאוויים מה שייאמרו? מה פשר "אל תהא ידי קצרה לפני אפילו שעה אחת"? קצרה לפני מי? לפני פמליא של מעלה? לפני עצמו? האם יצאו הדברים מחוץ למחנה ישראל ונודעו בעולם? - נראה בפשטות, לפני שאר העם, אלה שלא התלוננו, אבל ראו שאנשים מסוימים מתלוננים ומשה (והקב"ה) לא יכולים לספק צרכיהם.

¹¹ משל הרב שלי, היינו ר' עקיבא. ראו בדומה גמרא ראש השנה יח ע"ב (ספרי ואתחנן לא): "תניא, אמר רבי שמעון: ארבעה דברים היה רבי עקיבא דורש, ואני אין דורש כמותו... ונראין דברי מדבריו". הוא ר' שמעון בר יוחאי שאמר: "ראיתי בני עלייה והן מועטין, אם אלף הן - אני ובני מהן, אם מאה הם - אני ובני מהן" (סוכה מה ע"ב). ראו דברינו [רשב"י בין המערה לטבריה](#).

¹² אלה דברי ר' עקיבא שבפשטות, אין בהם שום קושי והסבר מניח את הדעת. ראו הערה 3 לעיל. נראה שיש הבדל גדול במסורת דברי ר' עקיבא בין מדרש ספרי והתוספתא לעיל.

¹³ אולי כאן המקום להזכיר שכבר קבלו בני ישראל בשר (שלו) במדבר. ראו שמות פרק טז. ויש לדון מה אירע לבשר ראשון זה. וכאן יש אולי להעיר על נושא הקרבת קרבנות בארבעים שנות המדבר, נכון יותר, שלושים ושמונה שנים, לאחר חנוכת המשכן ולאחר חטא המרגלים בגינו לא נכנסו ישר לארץ. ראו נושא זה בדברינו [על דברי עולה וזבח](#) בפרשת צו.

¹⁵ בדומה לכך דברי רבן גמליאל בתוספתא מסכת סוטה ה"ל הלכה ח: "רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר: אי אפשר לעמוד על תיפלתם. אם תתן להם בשר בהמה גסה, יאמרו בשר בהמה דקה בקשנו אנו. תיתן בשר בהמה דקה, יאמרו בשר חייה ועוף אנו מבקשים. תיתן בשר חיה ועופות, יאמרו בשר דגים וחגבים אנו מבקשין וכו'". גם הוא מסיים בביקורת על ר' עקיבא: "ורואה אני את דברי מדברי רבי עקיבא", ולפיכך ניתן לקבוע שמדובר ברבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא.

¹⁶ אלה דברי משה עפ"י רשב"י: יש להם כל צרכם במדבר (חוץ מהמן): בשר, דגים, מים, וכל תלונתם היא תרעומת וקנטור. לא חוסר הבשר הוא הסיבה לתלונות בני ישראל, אלא שהם "מבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום". פירוש זה לא שונה בהרבה מפירושו של ר' עקיבא כאן (ועפ"י ההצעה שלנו לעיל, גם בתוספתא), שר' עקיבא אומר: שום דבר לא יספק אותם (לא, לא יספיק להם). בין כך ובין כך, גם לשיטת רשב"י יש לומר שתשובת הקב"ה למשה: "היד ה' תקצר, עתה תראה היקך דברי אם לא", היא עניינית ולא קשה, אולי רק תוכחה קלה. ניטל כל העוקץ מהמשפט: "היד ה' תקצר".

¹⁷ יש משהו בדברין, אומר הקב"ה למשה. מה אתה מציע? תן לי לנסות לפייס אותם, עונה משה.

¹⁸ ראו שם שני פסוקים קודם: "וַיִּנְסוּ אֶל בְּלָבָבָם לְשָׂאֵל אֶכֶל לְנַפְשָׁם: וַיִּדְבְּרוּ בְּאֱלֹהִים אֲמָרוּ הֵיכַל אֵל לְעֹרֶךְ שְׁלַחן בְּמִדְבָּר". כל הפרק שם מדבר בתלונות בני ישראל במדבר אשר מיהרו לשכוח את כל נפלאות מצרים, קריעת ים סוף וניסי המדבר.

¹⁹ כאן חוזרת שיטתו של ר' שמעון בן אלעזר בתוספתא לעיל שאמרנו שהיא שילוב של כל תשחית - לא חינוכי - חילול השם, אבל עם תוספת חשובה שמאירה באור חיובי עוד יותר את דברי משה: "הצאן ובקר יישחט להם... אם כל דגי הים יאסף להם" - תוספת שגם פותרת את השאלה מה עונה לו הקב"ה (סוף הערה 10 לעיל). דברי משה הם אמירה ערכית-חינוכית כלפי מעלה. ככה מגיבים על חטא המתאוויים? שים לב מה עושה המדרש למשפט: "היד ה' תקצר" שבמקרא! כיצד הוא מעביר אותו מדברי הקב"ה למשה, אל דברי משה אל העם. זאת ועוד, אנו מציעים שמשה טוען משפט זה גם כלפי הקב"ה: האם תקצר יד ה' למצוא פתרונות אחרים חוץ מלהאכיל את החמור כור שעורים ולחתוך לאחר מכן את ראשו? תן לי בבקשה הזדמנות, אומר משה לפני הקב"ה, אני אלך ואפייס אותם. התקצר יד שנינו? (ראו דברינו [לא יהיו שתי הפנים בכעס](#) בפרשת כי תשא). ותשובת הקב"ה: "עתה תראה היקך דברי אם לא" (שנעדרת כעת את החלק: "היד ה' תקצר"), היא אם כך: לך משה, נסה בבקשה לשנות את דעתם, ותראה אם אני צודק או לא! ואכן, בני ישראל דוחים את הפישור (פשרה) שמשה מבקש לעשות בינם ובין הקב"ה ואומרים לו: הפשרה שאתה מציע, דברי הפיוסם שלך, הם משום שבאמת אין הקב"ה יכול לענות על דרישותינו. ראו שיטה אחרונה זו גם בספרי זוטא פרק יא בפרשתנו, והסיומת שם היא: "אמרו: פטורת היא, שאין בו כח לתת את שאלתינו". פטורת - אתה מנסה לפטור אותנו בקט. פירוש זה מוריד 'עומס רב' הן מדברי משה: "הצאן ובקר יישחט להם וכו'" והן מתשובת הקב"ה: "עתה תראה היקך דברי וכו'". כל המשקל עובר לצדם של המתאוויים ומקטרג עליהם קשות ומעמיד חטא זה בשורה אחת עם חטא העגל שכפרו ואמרו: "אלה אלוהיך"

מדרש אגדה (בובר) במדבר יא כב פרשת בהעלותך – זעקת משה

"הצאן ובקר יישחטו". כששמע משה זה הדבר: "והיה לכם לזרא" מפי השם, התחיל מבקש עליהם רחמים, ואמר: "שש מאות אלף רגלי העם וגו' " (פסוק כא) ... ואתה רוצה להרגם בבשר שתתן להם? וכי (אין) אתה יודע שהם אינם מתרעמין על תאוות בשר, אלא על היתר עריות, שאפילו אתה נותן להם כל צאנות שבעולם לא ימצא להם? ²¹ ואחר שגלוי לפניך שהם אינם מתרעמין על תאוות בשר, למה תשמע בקולם ותתן להם בשר? אתה מבקש להרגם? אם טוב בעיניך אל תשמע בקולם ואל תתן להם בשר. ²²

השיבו הקב"ה למשה: "היד ה' תקצר!". אמר לו: אם אני שומע ממך שלא אתן להם בשר כאשר שואלים, הם יוסיפו לחטוא ויאמרו שקצרה ידי, ואיני יכול ליתן להם תאוותם. ואתה רוצה שיהיה להם פתחון פה, שיאמרו יד ה' קצרה? התחיל משה אומר: אחר שאין אתה שומע לי וחפצך ליתן בשר, כדי שלא יאמרו קצרה ידך, אלך ואזהירם שלא ישאלו עוד בשר, שלא יבוא להם תקלה על ידי הבשר. אמר לו הקב"ה: ואל תטרח ללכת. שאם אתה אומר להם כך, אומרים: אין בי כח ליתן שאלתם. ואם תרצה לידע, צא ואמור להם ותראה שלא יקבלו ממך, אלא כסבורים שאין בי כח ליתן. על כן נאמר: "היקרך דברי אם לא". ²³

רש"י במדבר פרק יא פסוקים כב-כג – ציטוט השיטות הנ"ל

הצאן ובקר ישחט - ... רבי עקיבא אומר: שש מאות אלף רגלי, ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים, הצאן ובקר וגו', הכל כמשמעו ... רבי שמעון אומר: חס ושלוש לא עלתה על דעתו של אותו צדיק כך ... אלא כך אמר ... הצאן ובקר ישחט להם כדי שיהרגו ... רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר ... מאחר שאין מבקשים אלא עלילה לא תספיק להם, סופן לדון אחר כך וכו'. ²⁴

ישראל וחטא המרגלים שאמרו: "כי חזק הוא ממנו", כביכול מהקב"ה עצמו (מנחות נג ע"ב). אך פה משה לא עומד בפרץ והדברים מתחברים למהלך הכללי של ספר במדבר. ראו הדף [חילופי דורות ומשמרות](#).

²⁰ בפתיחה זו, תוך אזכור הפסוק: "והיה לכם לזרא", יש במדרש זה תוספת חשובה מאד. בוא נלך כמה פסוקים אחורה, אומר המדרש. בוא נקרא את פרק יא מפסוק ד: "והאספסף אשר בקרבך התאוה וישבו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכלנו בשר", דרך תלונתו הקשה של משה: "למה הרעת לעבדך ולמה לא מציתי חן בעיניך לשום את משה כל העם הזה עלי: ... לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה כי כבד ממני: ואם ככה את עשה לי הרגני נא הרג אם מצאתי חן בעיניך ואל ארצה ברעתי", המשך במינוי שבעים הזקנים שלכאורה בא להקל ולפתור את בעיית תלונת בני ישראל דרך חיזוק ההנהגה, אך מיד לאחר מכן, הבשורה הקשה: "כי בכיתם באזני ה' לאמר מי יאכלנו בשר כי טוב לנו במצרים ונתן ה' לכם בשר ואכלתם: לא יום אחד תאכלו ולא יומים ולא חמשה ימים ולא עשרה ימים ולא עשרים יום: עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים". על רקע זה יש לבחון את דברי משה: "הצאן ובקר יישחט להם ומצא להם!" הסיפור לא מתחיל מהפסוקים שהבאנו בראש הדף, דברי משה שהבאנו לעיל באים אחרי פרשה קשה שהתחילה קודם. ראו בכיוון זה גם מדרש תהלים (שחר טוב; בובר) מזמור כג וכן ילקוט שמעוני תורה פרשת בהעלותך רמז תשיט שמתעכבים דווקא על הפסוקים הנ"ל שלפני מינוי הזקנים, כולל הפסוק אולי הקשה מכולם: "ואם ככה את עשה לי הרגני נא הרג אם מצאתי חן בעיניך ואל ארצה ברעתי" – "אמר משה לפני הקב"ה: רבש"ע, אם לא אתן להם הם הורגין אותי, ואם אדבר כנגדן אתה הורגני, מכאן ומכאן הרוג אני". ולא נוכל להביא כאן את כל המדרשים העוסקים בפרשה מורכבת זו.

²¹ כאן מזכיר המדרש את הדיון בגמרא יומא עה ע"א, ירושלמי תענית ד ה, רש"י במדבר יא י ועוד, שבכי העם היה על איסורי עריות ולא על בשר לאכילה. וזה נושא לדיון רחב יותר במהות חטא המתאוים.

²² דברים כדברנות של משה שחוזרים בעצם למשל במדרש ספרי לעיל על החמור שנותנים לו כור של שעורים לאכול לפני שחוחכים את ראשו. אך מניין למשה שהקב"ה מתכוון להרוג את המתאוים? בפסוק רק כתוב "עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא", ובפשוט המקרא הריגתם של המתאוים הייתה תוצאה של אכילתם הגסה (במדבר יא לג). על כורחנו נאמר כספרי לעיל: "לפי שהראהו המקום למשה סדר פורענות העתידה לבוא עליהן", וזה מה שנותן כח ועצמה לדברי משה ומכה את תוכחת הקב"ה אליו: "היד ה' תקצר?".

²³ אם המדרש הקודם העצים את שיטת ר' שמעון בן אלעזר שבתוספתא, נראה שמדרש זה מעצים ומרחיב את שיטת רש"י במדרש ספרי לעיל ושם גם הוא במרכז את מוטיב הדיאלוג בין משה לקב"ה, תוך שהוא משתמש גם ב"דבר אחר" שבמדרש ספרי הנ"ל. נראה שהוא מאחד את שני חלקי מדרש ספרי ומשלב את שיטת ר' שמעון בן אלעזר ורש"י. משה שלכאורה נפלה רוחו בפסוקים שראינו בהערת השוליים הקודמת, מתאושש כאן ומנסה לעמוד בין הקב"ה ובין העם. הסנהדרין שזה עתה קמה (ראו דברינו [קול אחד וקולות רבים](#) בפרשה זו), לא מסייעת לו בשלב זה. לצורך כך חוצה מדרש זה את דברי הקב"ה לשני חלקים נפרדים: "היד ה' תקצר" - "עתה תראה היקר דברי אם לא". הדיאלוג של משה עם הקב"ה מתחיל אמנם לפני פסוק זה, אבל נמשך בכל עוז לאחר חלקו הראשון: "היד ה' תקצר". על זה בדיק בא משה לטעון: למה לך ריבוננו של עולם, להזדקק להראות את כוחך ולהוכיח שאין יד קצרה? תן לי לטפל בנושא. בדומה לדברים שכתבנו לעיל על שיטת ר' שמעון בן אלעזר. הקב"ה עונה לו שזו בדיק הנקודה, שאחרי כל מה שראו בני ישראל, הם עדיין מפקפקים ביכולותיי! משה כמובן יכול להמשיך ולטעון, מה שלא מצאנו במקרא אבל בהחלט נרמז במדרשים, ולומר לקב"ה: וזה מה שישכנע אותם? בשביל מה כל זה? (ראו שוב סוף הערה 10 לעיל). נראה שמשל החמור שנותנים לו לאכול ומיד כורתים את ראשו, נשארת מהדהדת בכל עוז וללא תשובה הולמת. אם ייאלץ הדרשן לבחור בין טענת משה ובין תשובת הקב"ה, נראה שאין ספק לצד מי הוא עומד. הנה כי כן, מביקורת קשה של רבי עקיבא על משה שחילל שם שמים בסתר ורק בשל כך נסלח לו, הגענו דרך שילוב שיטותיהם של תלמידי רבי עקיבא ותלמידי תלמידיו לסניגוריה עצומה על משה שגם כאשר הוזהק לשבעים הזקנים שסייעו לו בהנהגה הוא מתאושש ומנסה לסכור את הפרץ לבדו! והמשפט "היד ה' תקצר" התהפך מתוכחה למשה לתוכחה לקב"ה ושינה את כל משמעותו! ועד כאן במדרשים, נעבור לפרשני המקרא.

²⁴ רש"י מביא כמעט את כל השיטות בתוספתא ובמדרש ספרי שהבאנו לעיל, אך נראה שהוא נוטה יותר לשיטות ר' שמעון ורבן גמליאל המסנרות על דברי משה.

רמב"ן במדבר יא כב – בדרך הטבע

ואין מדרשו של רבי שמעון ושל רבי יהודה הנשיא נאותין ללשון הכתוב, בעבור שאמר: "עתה תראה היקרך דברי אם לא", ומדרשו של רבי עקיבא שאמר דברים כמשמען מי מספיק להם הוא משמעות הכתוב באמת, והוא דעתו של אונקלוס.²⁵

אבל הענין בעצמו תמה, כמו שאמר רבי שמעון, מי שכתוב בו: "בכל ביתי נאמן הוא", יאמר אין המקום מספיק להם? ועוד כי כולם ראו כבר נפלאות גדולות מזו.²⁶ ור' אברהם תירץ כי משה היה חושב שלא יחדש השם מופת כי אם להצדיק נביאו. וגם זה איננו נכון בעיני, כי כבר עשה עמהם כזה בשליו ראשון (שמות טז יג) וכן במים (שם יז ו) ובמן (שם טז), כי כולם על תלונותם נתנו להם.²⁸

והנכון אצלי, כי כאשר יעשה השם אותות ומופתים לישראל חסד הם מאתו, וכולן לטוב להם כי טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו, זולתי כאשר יצא הקצף על עוברי רצונו... אין בנסים רק טובה גמורה שלימה ברחמים או נקמה במדת הדין. אבל עתה כשאמר לו שיתן להם שאלתם ויאכלו בשר עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא, ידע משה רבינו שלא יהיה אות מאת השם לבראות להם בשר כאשר נתן להם דגן שמים... כי כל הנסים יודיעם למשה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, הנני עומד לפניך שם על הצור. אבל בכאן שאמר לו ואל העם תאמר התקדשו למחר ולא הודיעו, הבין משה שלא יהיה זה בנס מאתו יתברך. ועל כן שאל בתמיה: מה יעשה להם כדרך כל הארץ? ... והשם השיבו, כי אין יד השם קצרה לתת להם שאלתם גם בדרך המקרים.²⁹

כלי יקר במדבר פרק כ פסוק ח – חילול השם בסתר

ואם תאמר הלא מאמר "הצאן ובקר ישחט להם" קשה מזה!³⁰ על זה אמר "להקדישני לעיני בני ישראל", כי זה היה בסתר וזה בגלוי לעיני כל ישראל. כי כך המדה בחילול ה' שכל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי (אבות ד' ד); פירוש - שהקב"ה אָנָה לידו שיעשה בגלוי כדי שידעו למה הוא יתברך נפרע ממנו.³¹

שמות ו א, סוף פרשת שמות – עתה אתה תראה

עֲתָה תִּרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפָרְעָה כִּי בְיַד חֲזָקָה יִשְׁלַחֶם וּבְיַד חֲזָקָה יִגְרְשֶׂם מֵאֶרֶץ צוּ: ³²

שמות רבה פרשה ה סימן כב (סוף הפרשה) – כבר ראיתי בתחילת שליחותי

"ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך" ... מהו: "והצל לא הצלת"? ר' ישמעאל אומר: והצל לא הצלת ודאי. ר' עקיבא אומר: יודע אני שאתה עתיד להצילם, אלא מה איכפת לך

²⁵ רמב"ן מתייחס גם הוא למדרשים הנ"ל וקובע בראשית דבריו ששיטתו של ר' עקיבא היא המתאימה ביותר לפשט הפסוקים.
²⁶ בה בעת מסכים רמב"ן עם שיטת ר' שמעון בן אלעזר שקשה להבין איך משה "נאמן ביתי" מטיל ספק ביכולתו של הקב"ה, מה גם שהוא וכל ישראל כבר ראו ניסים גדולים מאלה.

²⁷ הנה רמב"ן מזכיר את השלו – הבשר שכבר ניתן לבני ישראל בספר שמות בתחילת מסעם במדבר. ולא מצאנו מי שדן מה אירע לשלו זה, והמאיר עינינו יבורך.

²⁸ שיטת אבן עזרא (ר' אברהם) שרמב"ן מצטט נמצאת בפירושו לפסוק כא בפרקנו, לאחר שגם הוא מביא ניסיון של מאן דהוא לפרש שדברי משה היו מה הוא משער שבני ישראל יגיבו, אך דוחה אותו. עפ"י אבן עזרא משה לא חשב שבמקרה זה מן הראוי שהקב"ה יעשה נס או מופת (אלה נעשים רק ע"מ להצדיק את קבלת הנביא, ראו דברינו **אין נכיר נביא אמת?**) וחשב שהכל יהיה בדרך הטבע. בדרך זו, קשה היה למשה להבין איך ייאסף כל כך הרבה אוכל ומאין יילקח. רמב"ן דוחה פירוש זה בטענה שכבר היו ניסים כאלה במדבר, אבל מעיון בהמשך דבריו נראה שהצעתו היא אינה שונה בהרבה מהצעת אבן עזרא.

²⁹ רמב"ן מנסה להעביר סכין חדה בין נס ובין 'מקרה' שאינו "חידוש מטבעו של עולם" רק ריבוי מיוחד (מקרה מיוחד?). משה הכיר שני מצבים: נס ודרך הארץ (דרך הטבע) והקב"ה מחדש כאן שיש גם דרך שלישית "לתת להם שאלתם בדרך המקרים". לא זכינו לירד לסוף דעתו של רמב"ן ונראה שבשורה התחתונה הוא בעצם מסכים עם פירוש אבן עזרא. והרוצה להרחיב עוד יעיין גם בפירוש אור החיים כאן.

³⁰ פירוש זה הוא על חטא מי מריבה בפרשת חוקת, ושאלת כלי יקר היא מדוע הקפיד הקב"ה על משה בחטא מי מריבה והענישו, והרי דבריו של משה כאן בהם הוא לכאורה מפקפק ביכולתו של הקב"ה לתת לעם בשר, הם לכאורה חמורים יותר.

³¹ פירוש כלי יקר חוזר לדברי ר' עקיבא בתוספתא בה פתחנו (בלי שכלי יקר מפנה לשם). בפרשתנו, היה זה חילול השם בסתר, בין משה לקב"ה. בחטא מי מריבה בפרשת חוקת, שהיה חילול השם בגלוי, פרע הקב"ה למשה על דבריו הקשים בפרשתנו. בכך גם נמצאת תשובה לסתירה כביכול בין דברי ר' יוחנן בן ברוקא בפרקי אבות על חילול שם שמים בגלוי ובסתר ובין דברי ר' עקיבא בתוספתא, עליה הצבענו בהערה 5 לעיל. נחזור גם אנחנו לשיטת ר' עקיבא שחכמים אחרים דוחים (ואומרים: "נראין דברי מדבריו"), ורמב"ן אומר שזו השיטה הכי נאמנה לפשט הפסוקים (לפני שהוא עצמו גם רואה צורך לרכך את דבריו של משה ולהגן עליו).

³² פעמיים בכל התורה (התנ"ך) נזכר הביטוי "עתה תראה" ושניהם אצל משה. פעם ראשונה בתחילת שליחותו כאשר פרעה מסרב לשמוע בקולו ומגרש אותו ואת אהרון מעם פניו. משה פונה שם במילים קשות כלפי הקב"ה: "ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הָרַע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך". והקב"ה עונה לו בתוכחה: "עתה תראה אשר אעשה לפרעה". וכעת בפרשתנו בתקבולת ברורה: "עתה תראה היקרך דברי אם לא".

באותן הנתונים תחת הבנין! באותה שעה בקשה מדת הדין לפגוע במשה, וכיון שראה הקב"ה שבשביל ישראל הוא אומר לא פגעה בו מדת הדין. "ויאמר ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה" - במלחמות פרעה אתה רואה ואין אתה רואה במלחמות של שלשים ואחד מלכים שיעשה בהן נקמה יהושע תלמידך. מכאן אתה למד שנטל משה עכשיו את הדין שלא יכנס לארץ.³³

שמות רבה ג ד פרשת שמות – לכמה זמן תספיק החררה?

"מי אנכי כי אלך אל פרעה" (שמות ג יא) - רבי נהוראי אומר: אמר משה לפני הקב"ה: אתה אומר לי: "לך והוצא את ישראל", היכן אני משכנים בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצָּהָה? מנין לי לספק במאכל ובמשתה? כמה חיות יש בהן, כמה מעוברות יש בהן, כמה תינוקות יש בהן ... כמה מיני רכוכין התקנת למעוברות, כמה קליות ואגוזין התקנת לתינוקות. והיכן פירושו של דבר זה? בשיר השירים, שנאמר: "הַגִּידָה לִּי שְׂאֵהָבָה נִפְשִׁי אֵיכָה תִרְעָה אֵיכָה תִרְבִּיץ בַּצְּהָרִים" (שיר השירים א ז). "א"ל הקב"ה: מן חררה שהיא יוצאת עמהן ממצרים מספיק להן שלושים יום אתה יודע איך אני עתיד להנהיגם.³⁴

שבת שלום
מחלקי המים

³³ הנה שוב ר' עקיבא והפעם בר הפלוגתא שלו ר' ישמעאל איתו ולא כתלמידיו שפירשו כנגדו. כבר בתחילת דרכו, לא מהסס משה לומר דברים קשים כלפי שמיא ולשאת בתוצאות. וכבר כאן, בתחילת השליחות נגזר עליו סופו. מי שלא רצה להיכנס לשליחות וסירב לה פעם אחר פעם, עד שאמר: "שלח ביד תשלח" וכעס עליו הקב"ה (שמות ד יג-יד), מרגע שנטל על עצמו להיות מנהיג ולהוביל עם עבדים בדרך הארוכה לחירות וריבונות, אין לו ספק ברגעים של משבר לצד מי הוא עומד. "מידת הדין" כאן אולי איננה במובן הרגיל של עונש על מעשה רע, אלא מידת השורה הנכונה, מידת המסקנה ההכרחית והיחידה ממעשה מנהיג שמזדהה עם עמו, עם הציבור שהוא נשלח להנהיגו, עד כדי עימות כביכול עם ריבונו של עולם. וכבר הרחבנו לדון במדרש זה בדברינו [אותם הנתונים תחת הבנין](#) בפרשת שמות. "עתה תראה", אומר הקב"ה למשה בפרשתנו, ומשה יענה: כבר ראיתי, זכור לי הביטוי הזה מתחילת שליחותי במצוותך.

³⁴ אמרנו: מתחילת דרכו של משה בעומדו לפני פרעה בסוף פרשת שמות, ולא היא! עוד לפני כן, בתחילת שליחותו, בתחילת פרשת שמות, בעומדו לפני הקב"ה בסנה. כבר שם שאל משה: מנין יהיה אוכל לעם העם העצום הזה בדרך במדבר? אפשר ששאלה זו היא המשך הסירוב לשליחות, אך אפשר גם שזו שאלה של מי שמתחיל לחשוב ברצינות על גודל המשימה והאחריות העצומה המוטלים לפניו בלי שאף אחד מבטיח לו ניסים ונפלאות או קיצורי דרך. מה שמתחבר היטב עם פירושי אבן עזרא ורמב"ן לעיל על אי הציפייה לניסים, אבל לא בפרשתנו, אלא כבר בתחילת הדרך. ועובדה היא שהחררה (עוגה) נגמרה אחרי שלושים יום (שלא כעוגה של אליהו מלכים א ז). מה עושים כשהמסע במדבר נמשך ונמשך? זה משה האיש, זה משה המנהיג, בתחילת שליחותו ובפרשתנו. כשיטת ר' עקיבא שאמר דברים ברורים בינו ובין הקב"ה, דברים שאילו נאמרו בפומבי היו נחשבים לחילול השם, ובידיעה שיש מחיר לאמירות אמיצות כאלה. אבל גם כשיטת ר' שמעון בן אלעזר שזועק: מה פשר האכלת החמור וכריתת ראשו? למה כל ההשחטה הזו? וגם כשיטת אבן עזרא / רמב"ן שאין סומכים על ניסים, וגם כשיטות שמשמה מנסה לפייס את העם. כי זה משה האיש – ידענו מה היה לו וידענו מה היה לנו, בזכות המדרשים והפרשנים המחלקים לנו מים זכים וידם לא תקצר.